
Geliş Tarihi (Received): 19.10.2024
Kabul Tarihi (Accepted): 26.12.2024

Editöre Mektup

İlk İnsandan Bugüne;

Ritüellerdeki Dramalardan Köy Seyirlik Oyunlarına

From the First Human to Today: From Ritual Dramas to Village Folk Plays

Mevlüt Özhan¹

Özhan, M., A., *Türk Folklor Araştırmaları/Turkish Folklore Research Journal*.
2025/1, Sayı: 370, 312-319. e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfa56.
<https://turkfolklorarastirmalari.com>

Doğadaki değişimi henüz kavrayamayan ilk insanlar yaşamlarını sürdürebilmek, tehlikelerden korunabilmek için bilinçsizce çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Basit taklitler ve oyunlarla başlayan uygulamalarla, üstesinden gelemedikleri güçlere karşı koyabilmenin, yaşamlarını kolaylaştırmanın pratik yollarını edinmeye başlamışlardır. İnsanların çevreyi algılama yetisinin gelişmeye başlamasıyla yaşamını sağlamaya dönük çözüm arayışlarına girmesi, bireysel yapılan uygulamaların bir süre sonra grupların daha sonra da toplulukların katıldığı ritüel törenlere dönüşümünü sağlamıştır. Törenler; inanç ve büyü kaynaklı uygulamalarla, dans, müzik, oyun, dramatik gösterilerle içerik olarak zenginleşmiştir. Evrimleşme ilerledikçe doğal güçleri, üremeyi, bolluğu, ölümü, yaşamı simgeleyen tanrılar yaratarak törenleri onlar adına gerçekleştirmeye başlamışlardır. Amaç yine baş edemediği güçleri hoş tutarak yardımlarını sağlamaktır. "Bir ilkel topluluğun bakışı açısından yaşam, beşikten mezara kadar bir ilerleme olmaktan çok her yıl ya da belli dönemlerde yenilenen bir dizi antlaşmadır, bunun en iyi örneği de mevsimlerin her yıl yeniden devretmesidir."¹ Mevsim değişiklikleri ve doğal olayların oluşum nedenleri birer birer çözülmeye

¹ Halkbilimci, araştırmacı/yazar/ Folklorist, researcher/writer. Türkiye. mevlutozhan@gmail.com.
ORCID ID: 0000-0003-3256-9317

başlayınca ritüel törenlerin yapılış amacında, uygulanmasında değişiklikler olmuştur. Ülkeleri yönetenler (krallar, rahipler) törenlerin ülkenin esenliğini, birliğini ve dirliğini sağlamak için yapılmasına önderlik ediyorlar gibi görünseler de kendi güçlerini, hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için bir araç olarak değerlendiriyorlardı. Tek tanrılı dinlere geçildikten sonra halkın kutlamaları eski geleneklerine uygun olarak sürdürmelerine, yeni dinin kurallarının zorluklar çıkarması sonucu kutlamaların ve törenlerin tarihleri konusunda halkın kabul edebileceği yeni düzenlemeler yapılarak sürdürülmesi sağlanmış, uygulamalarda ise yeni dinin öğretileri yer almaya başlamıştır.

İlk insanların bin yıllarca deneme yanılma yöntemiyle edindiği algısal bilgiler, beyin hücrelerinin gelişimiyle birlikte araştırılıp değerlendirilerek bilimsel bilgilere dönüştü. Günümüz insanına göre yaşam beşikten mezara kadar sürekli değişim, gelişim ve yenilenmedir. Yaşama bakıştaki bu farklılık bilimsel düşünce ve bilimsel düşüncenin ürünü olan teknolojiyi yaratmıştır. İletişim teknolojisinden alabildiğine yararlanan, olayların başlangıç, gelişim ve sonucunu bilimsel yöntemlerle çözen insanın ilkel insan gibi düşünmesi olası değildir.

İlk insanın başlattığı büyü ve inanç kökenli ritüellerdeki dramatik gösteriler, süreç içerisinde toplumun sosyokültürel yapısına göre değişimler gösterse de önemli bir kültür değeri olarak korunmaya çalışılmıştır. Kültür, toplumun istek ve ihtiyaçlarını karşıladığı sürece varlığını sürdürür. Kültürün oluşumundaki amaç değişik etkenlerden dolayı ortadan kalkmışsa o kültürde kendiliğinden yok olur. Bolluk, üreme, yeniden canlanma adına yapılan büyü ve inanç kaynaklı törenler, ritüel dramalar yapılış amacındaki sırların çözülmesi sonucu, büyü ve inanç özelliğini kaybederek yok olmaya doğru evrilmeye başlayınca başka biçimde yaşatılmaya çalışılmıştır. "Ritüel drama işlevsel önemini yitirir yitirmez, yalnızca tatil günleri kalabalığının kaba beğenilerine giderek daha çok cevap veren popüler eğlence olarak hayatta kalma eğilimini gösterir. Temel olay örgüsü kalır ama daha az ciddi karakterde kabul görür, yergi, fars ve kaba dil öğeleri sokulur içine."²

Ritüellerdeki dramatik gösteriler asıl işlevlerini yitirdikçe eğlence amacına dönük gösteriler şeklinde sürdürülmeye başlanmış ve ilerleyen süreçte de anlamını ve önemini yitirerek ömrünü tamamlamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerdir. Baş döndürücü şekilde gelişen bilimsel çalışmalar

dünyanın ve evrenin oluşumu, değişimi konusunda bilinmeyen sırları ortadan kaldırdı. Teknolojik buluşlarla insan gücünün yerini makineler, robotlar aldı, yaşam kalitesi yükseldi. İnsanların ekonomik, sosyal ve düşünce yapısında büyük değişiklikler gerçekleşti. Böyle bir gelişim ve değişim geçiren insanoğlunun ilk atalarından kalan oyunları sürdürmesinin anlamı kalmamıştı. Toprağı işleyen çiftçi ekim öncesi tohumun iyi tutması, ürününün bol olması için toplu törenler yapma ihtiyacı duymuyor. Çünkü toprağı makinelerle işliyor, verimli olması için gübreleme, ilaçlama yaparak bilim ve teknolojinin olanaklarını kullanıyor. Hayvancılık yapanlar hayvanlarının sağlıklı yaşaması ve yavrulaması, iyi süt vermesi için ataları gibi inanç ve büyü kaynaklı uygulamaların yerine bu alandaki bilimsel çalışmalar sonucu geliştirilen yöntemleri uyguluyor, veterinerlerden yararlanıyor.

Bilim ve teknolojideki gelişmeler aynı zamanda kırsaldan kente doğru göçü başlattı. Kentlerdeki iş olanakları, köye göre daha iyi yaşam koşulları göçlerin önemli nedenleriydi. Çocuklarının daha iyi koşullarda yaşaması, eğitim alması için gittikleri kentlerde kırsal kesim kültürünün yerini kent kültürü almaya başladı. Göçle birlikte köyler boşaldığı için Köy Seyirlik Oyunları'nın oynanma ortamı da yok oldu.

Teknolojideki baş döndürücü gelişme insanların, öğrenmek istediği her bilgiye, eğlence ürünlerine daha kolay ulaşmasını, aralarında anında iletişim kurmasını sağladı. Bilgiye hızlı ve kolay erişim kişiyi kendi alanında geliştirdiği gibi toplumu da geliştirdi. Eğlence ürünlerine kolay ulaşması eğlenme seçeneklerini çoğalttı. Doğal olarak özel günlerde ve toplantılarda oynanan oyunlar cazibesini kaybetti. Toplumun eğlence kültürü değişti.

Sosyal yaşamdaki değişimler sonucu birçok kültürel unsurlar da değişim göstermiş, gereksinimi ortadan kalkmıştır. Örneğin köylerde erkeklerle zamanlarını geçirmek, sorunlarını konuşmak, eğlenmek amacıyla toplandıkları köy odalarının yerini kahvehaneler almıştır. Köy odalarının kapanmasıyla kültür alışverişi, en önemlisi de "oyun çıkarma" olarak adlandırılan ve eğlenmek amacıyla oynanan oyunlar yok olmuş, yerini kahve kültürü adını verdiğimiz, kâğıt, tavla vb. türü oyunlar almıştır. Odalarda anlatılan ve söylene türü oyunların kaynağını oluşturan destanlar, halk hikâyeleri, masallar artık anlatılmaz, oyunlaştırılmaz olmuştur. Göç nedeniyle nüfusun çok azaldığı, yaşlıların çoğunlukta kaldığı köylerde düğünler azalmış, ya da geleneksel

düğünler bırakılmaya, kentlerdeki düğün salonlarında yapılmaya başlanmıştır. Her iki durumda da eski düğünlerde eğlenmek amacıyla oynanan oyunlar, kadınların kına gecelerinde oynadıkları oyunlar oynanmamaya başlanmıştır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerde önde olan ülkeler ekonomik, siyasi alanlarda da güçlü ülkeler olmuşlardır. Bu güçlerini başka ülkeleri doğrudan işgal ederek ya da ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kendilerine bağımlı kılmak için kullanmışlardır. Bu bağımlılık toplumların kültürünün olumsuz yönde değişimine ve baskın kültürün etkisine girmesine neden olmuştur. Kapitalist ekonominin küreselleşmeye doğru evrilmesi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kültürlerini daha çok kontrol altına almalarına yol açmıştır. Bu durum Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde bazı çevrelerce kalkınmışlık, gelişmişlik olarak değerlendirilmiştir. Oysa Küresel sermaye; teknoloji, finans pazarlarının denetimi, doğal kaynakların tekelci kullanımı vb. alanlarda kurduğu tekelleri, iletişim alanlarında da kurarak ülkeleri kültürel anlamda da denetimi altına almaktadır. İnternet ağıyla sunulan hizmetler, medyanın kültürel anlamda sunduğu alternatifler bireyleri ve toplumu alabildiğine etkilemektedir. İletişim araçları toplumlararası kültürel iletişimi geliştirmekte, farklı kültürdeki toplumların birbirlerini tanımalarını sağlamakta, kültürel çeşitliliği özendirilmektedir. Böylece "milyonlarca insan yeni yüzyılın eşliğinde kültürel kimliği, çok kutuplu bir dünyada garantilenmiş olarak değil, tutarsız ve itilafli olarak yaşamaktadır".² Etnik kültürel çeşitlilikler taşıyan pek çok ülkede, başlangıçta olumlu gelişme olarak değerlendirilen, değişik kültürlerin barış ortamında bir arada yaşamasını özendiriyormuş gibi görünen bu gelişim kısa sürede toplumu değişik düşünce kamplarına ayıran değerler hâline dönüşmekte ya da özellikle yeni nesli kendi kültürüyle çatışan unsunlar hâline getirmektedir. Böylece kendi öz kültürlerini kaybetmeye, dünya ekonomisini elinde tutan ülkelerin yarattıkları global kültürün etkisi altına girmektedirler. "Global Kültür, yerel ve bölgesel ayrıksılığı ortadan kaldırarak yerini dünyanın homojen ve tekdüze görünmesine yol açacak ortak değer yargılarını yaygınlaştırma eğilimini arttırmaktadır."³

Bütün bu değişimlere rağmen teknoloji, eğitim ve bilimsel düşüncede gelişimini sağlayamayan, tarım kültüründen sanayi kültürüne geçemeyen toplumlarda ritüel törenlerin yaşamakta olduğunu görmek mümkün. Bunun dışında tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş aşamasında olan ve geleneksel kültürlerini yaşatmaya

çalışan ülkelerde de yine ritüel törenlerin bazılarının (eğlence amacıyla yapılan gösterilere dönüşse de) yaşatıldığını görüyoruz. Ancak bu kültürel değerlerin küreselleşmenin ileri aşamalarında, hem ritüel törenleri oluşturan koşulların ortadan kalkması hem de küreselleşmenin geliştirdiği ortak kültürün yaygınlaşması ve benimsenmesi sonucu yok olacağı bir gerçektir. Nebi Özdemir "Türkiye'deki dramatik köy seyirlik oyunları sosyo-kültürel bağlamdaki değişmelerin etkisiyle icralarını, icra ortamlarını ve işlevlerini yitirmektedir. Bu gerçek, dramatik köy seyirlik oyunlarının canlandırılması gibi romantik yaklaşımla ortadan kaldırılamaz."4 görüşünü dile getirmektedir.

Ülkemizde Köy Seyirlik Oyunları yukarıda anlattığımız nedenlerin etkisiyle artık oynanmamakta ancak düğün, bayram gibi özel günlerde eğlenmek amacıyla oynandığına rastlanmaktadır. Günlük yaşamdaki bazı olayların canlandırıldığı oyunlar geleneksel kalıplara uygun olarak oynanmaya çalışılmaktadır. Yerel yönetimler düzenledikleri şenlik, festival, kurtuluş günleri etkinliklerinde, yörelerinde bilinen bazı oyunları sergilemektedir. Oyunları düzenleyenler ve oynayanlar amaçlarının geleneksel kültürlerini tanıtmak, gençlere hatırlatmak ve eğlenmek olduğunu söylemektedirler.

Dünyanın diğer ülkelerinde inanç kökenli ritüel törenlerin kalıntılarının biçim değiştirerek ticari, turistik ve eğlence amacıyla yapıldığını görmek mümkün. Bunlardan yaygın olanı yeni yılı karşılamak için 31 Aralığı 1 Ocağa bağlayan gece dünyanın hemen her ülkesinde yapılan kutlama törenleridir. İlkel insanın yeni yılı karşılamak için mevsimlerin geçiş ilimlerinde yaptıkları törenler bugünün insanı tarafından geniş katılımlarla yılbaşı kutlamaları olarak gerçekleştirilmektedir. Yine, Brezilya, Almanya ve değişik ülkelerde yapılan karnavallar da bu törenlerden esinlenerek yapılmaktadır. Törene katılanlarda, ilkel dönemlerdeki törenlere katılan insanlardaki inancı, toplumcu ruhu göremeyiz. İlkel törenlerdeki yapılan danslar, toplu müzik, bu törenlerde çeşitlenerek tamamen eğlenceye dönüşmüştür. İlkel törenlerde takılan ve takanın başka bir varlıkla, Tanrı ile özdeşleştiği maskelerin yerini daha çeşitli maskeler almış ama işlevsel olarak önceki özelliklerini yitirmiştir. Bu tür karnavallar iletişim araçlarının özendirici tanıtımlarıyla daha çekici hâle getirilmekte, dansla, müzikle kendinden geçercesine eğlenme, dünyanın diğer ülkelerindeki insanları da etkilemektedir.

Köy Seyirlik Oyunları insanlığın yaşam biçimini değişik yönleriyle geçmişten bugüne taşıyan önemli kültür değeridir. Kaybolan, kaybolmak üzere olan kültür değerlerini geleceğe taşıyabilmenin en uygun yöntemi müzeliğe değer olarak korumaktır. Köy Seyirlik Oyunlarımızla ilgili bugüne kadar yapılan yazılı (kitap, dergi, broşür), sözlü (bant kayıtları), ve görsel (fotoğraf, slayt, film, video kayıtları, kullanılan malzemeler, aksesuarlar) dokümanın bir araya getirilerek sergilenebileceği, korunacağı ve herkesin bilgi edinebileceği, yararlanabileceği bir müze açılması değerli bir hizmet olacaktır. Bu görev hem çalışma alanı kapsamında olması hem de konuyla ilgili en çok dokümana sahip olması dolayısıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına düşmektedir. İçinde Dramatik Köy Seyirlik Oyunları'ndan örneklerin canlandırıldığı böyle bir müze, Anadolu coğrafyasında binlerce yıl önce yaşayan değişik medeniyetlerin kültürleri ile Orta Asya soy kültürünün kaynaşmasıyla oluşan kültür değerimizin dünyaya tanıtımı açısından da önemli olacaktır. Ayrıca çağdaş Türk tiyatrosunu geliştirmek için çalışan akademisyenlerin, sanatçıların, oyun yazarlarının, yönetmenlerin ve ilgililerin kaynaklara kolaylıkla ulaşabilecekleri bir ortam sağlanmış olacaktır.

Tiyatro sanatının doğuşuna kaynaklık eden ritüel törenlerdeki dramatik gösterilerin birçok yönüyle çağdaş tiyatrodaki kaynak olarak değerlendirildiği ve yeni tiyatro akımlarının doğmasına katkı sağladığı bilinen gerçektir. Yeni bir tiyatro anlayışı için yorumcu değil yaratıcı olan tiyatroyu savunan, doğal ortamlarda doğal olarak oynanan doğu tiyatrosunu örnek alan, yazılı metinden çok tavra, fiziki oyunculuğa, söze önem veren Fransız tiyatro sanatçısı ve kuramcısı Jacques Polier'i; Çin tiyatrosunu, İtalyan *commedia dell'arte* tiyatrosunu inceleyerek oyuncu ile seyircinin iç içe girdiği sahneleme biçiminden çevresel sahne düzeni anlayışını geliştiren, yabancılaştırma kavramını geliştirerek "sıkıcı tiyatro" yerine seyircinin zevk aldığı, kaynaştığı bir tiyatro yaratan Rus tiyatro oyuncusu, yönetmeni, kuramcısı Meyerhold'u; doğunun yaratıcı tiyatrosunu, İtalya, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinin geleneksel tiyatrolarını inceleyerek bu tiyatroların yanılısamaya dayanmayan, seyirciyi yaşamından uzaklaştırmayan, özelliklerinden hareket ederek "Epik Tiyatro" yu yaratan Bertolt Brecht'i; *commedia dell'arte*'ye özgü tipleri gündelik yaşamdan alınan bireysel karakterlere dönüştürerek İtalya'daki gerçekçi komedyanın ve duygusal komedyanın kurucusu olan Carlo Goldoni'yi; *commedia dell'arte* temalarını ve oyun örgüsünü dramatik peri

masallarına uyarlayarak fanteziye ve doğaçlamaya açık bir pericilik tiyatrosu yaratan, Carlo Gozzi' yi örnek olarak verebiliriz.

Bu akımların da etkisiyle geleneksel tiyatromuzdan, köy seyirlik oyunlarımızdan yararlanma konusu zaman zaman gündeme getirilerek tartışılmıştır. 1990 ve 1997 yıllarında düzenlenen Tiyatro Kurultaylarında hazırlanan ortak bildirimlerde “Geleneksel tiyatromuz ve köy seyirlik oyunlarından kaynak olarak yararlanılması” ifadesi yer almıştır.

Konuya ilgi duyan oyun yazarlarımızdan Haldun Taner, Sermet Çağan, Haşmet Zeybek, Erdoğan Aytekin, Güngör Dilmen, Başar Sabuncu, Oktay Arayıcı Ömer Polat, Yeşim Müderrisoğlu, Hasan Erkek yazdıkları oyunlarda köy seyirlik oyunlarının ve geleneksel tiyatronun oyun yapısını, anlatım biçimini uygulayarak başarılı eserler verdiler. Önemli tiyatro yönetmenleri ve sanatçılarımızdan Metin Akpınar, Zeki Alaysa, Ferhan Şensoy, Münir Özkul, Erol Günaydın, Müjdat Gezen, Levent Kırca, Münir Caner, Nejat Uygur sahneledikleri oyunlarda geleneksel tiyatro öğelerinden yararlanmışlardır.

Ankara Deneme Sahnesi oyuncularını, Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Bölümü öğrencileri kendilerinin derledikleri köy seyirlik oyunlarından esinlenerek halkın sorunlarını işleyen yeni oyunlar üretilen alanlarda ve salonlarda başarıyla sergilediler. Geleneksel Türk tiyatrosu (özellikle köy seyirlik oyunları) üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran Nurhan Karadağ sahneye koyduğu oyunlarda geleneksel tiyatronun yapısal özelliklerini ön planda tutmuştur. Deneme sahnesinde başlattığı geleneksel tiyatromuzdan yararlanma anlayışını Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Bölümünde, Devlet Tiyatrolarında sahnelediği oyunlarda sürdürmüştür. Mehmet Ulusoy, Fransa’da yaşadığı yıllarda Anadolu Kültürü’nden kaynaklanarak yazdığı oyunları köy seyirlik oyunları ve geleneksel tiyatromuzdan esinlenerek sahnelemiş ve büyük beğeni toplamıştır.

Köy seyirlik oyunları oyunculuk, oyun yeri, dekorsuz oynanması daha doğrusu oynandığı alanın dekor olarak kullanılması, doğaçlamaya dayanan yapısı dolayısıyla daha çok çağdaş tiyatroya kaynaklık edeceği yönünde değerlendirilmiştir. Açık alanlarda gezerek oynanması, sokak tiyatrolarına; sade, yapmacıksız, illüzyona dayanmayan, seyirciyi oyunun içine alan oyunculuk tekniği ile epik oyunculuk anlayışına yaklaşması gibi özellikleri daha çok üzerinde durulan yönleri olmuştur.

Notlar

1 Gaster, Theodor H., Thespis, *Eski Yakındođu'da Ritüel, Mit ve Drama*. s. 23

2 a.g.e.

3 Barloeven, C. V.; Modernleşme ve küreselleşme sürecinde kültürel kimlik, s. 9.

4 Pells, Prof.Dr.Richard; 20. Yüzyılda küresel kültür miti ve tehdit modernizmden film endüstrüsüne, modernleşme ve küreselleşme sürecinde kültürel kimlik, s. 14.

5 Özdemir, N. (2001) Bilim ve teknolojideki gelişmelerin köy seyirlik oyunlarına etkisi, *Millî Folklor*, Güz / 2001, s. 128.

FİNANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazarlar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The authors declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons NonCommercial license Attribution International License).